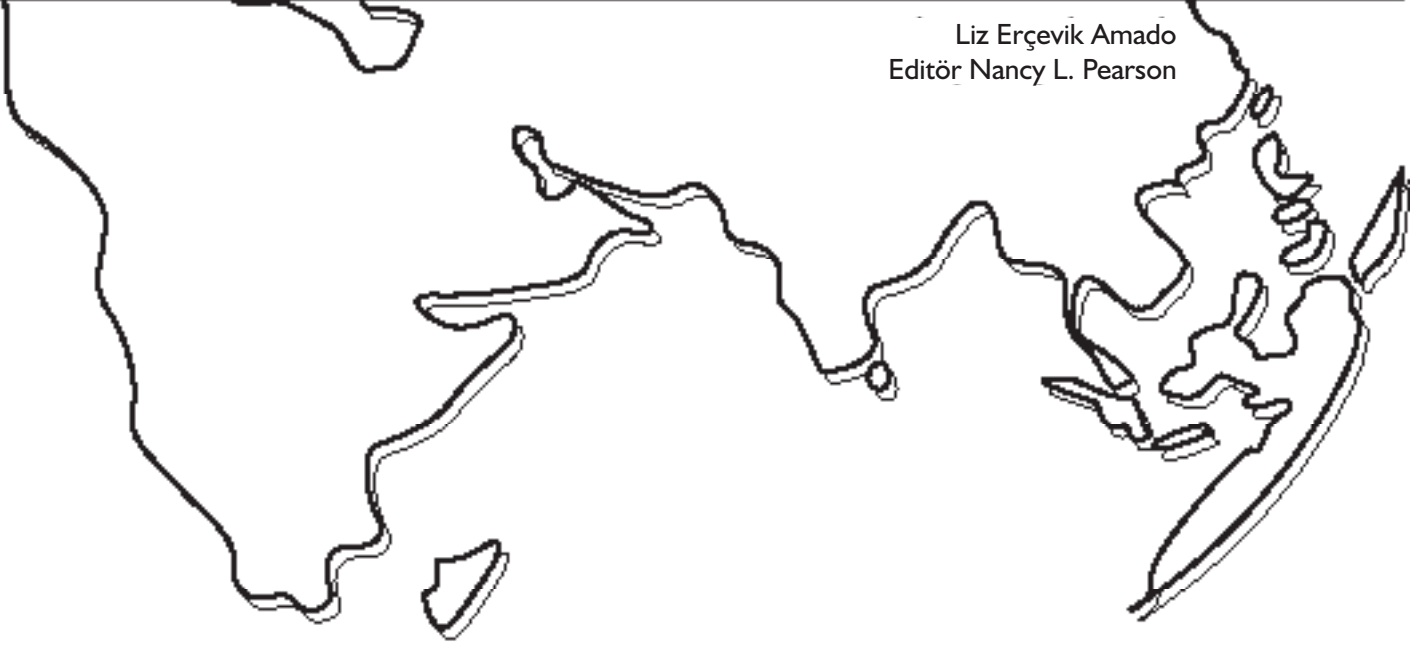

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı (KİHEP)

Türkiye’de kadının insan haklarını geliştirmek için devlet kaynakları ile işbirliği yapmak

Liz Erçevik Amado
Editör Nancy L. Pearson

New Tactics Project of the Center for Victims of Torture
(İşkence Mağdurları Merkezi Yeni Taktikler Projesi) tarafından
yayınlanan bir Taktik Elkitabı

Yayınlayan

The Center for Victims of Torture
New Tactics in Human Rights Project
717 East River Road
Minneapolis, MN 55410 USA
www.cvt.org, www.newtactics.org

Editör

Nancy L. Pearson

Tasarlayan ve yayına hazırlayan

Susan Everson

© 2005 Center for Victims of Torture

Bu yayın, telif haklarına ilişkin bilgilerin saklı tutulması kaydıyla basılı olarak ya da elektronik ortamda serbestçe çoğalılabilir.

Bu raporda ifade edilen görüşler, yayıncının görüşlerini yansıtmaz.
Proje belli taktik veya yöntemleri savunmaz.

4 Yazarın özgeçmiři

5 New Tactics Proje Direktörü'nden

6 Giriş

6 Türkiye'de kadının insan hakları

8 Bir devlet kurumuyla ortaklık geliştirmek

10 Alınan dersler: Başarının sürdürülmesi

11 Devletle ortaklıkta karşılaşılan engel ve sorunlar

12 Kadınların çok katmanlı dönüşümünü desteklemek

13 Taktiğin aktarımı

14 Kaynakça

Liz Erçevik Amado

Liz Erçevik Amado Yale Üniversitesi Edebiyat Bölümü mezunudur. 2002-2009 yılları arasında Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği'nin yayın koordinatörü ve program koordinatörü olarak çalıştı. *Sexual and Bodily Rights as Human Rights in the Middle East and North Africa: A workshop report* (Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da İnsan Hakları olarak Cinsel ve Bedensel Haklar Toplantı Raporu); *Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı 1995–2003 Değerlendirme Raporu*; Kadın Bakış Açısından Türk Ceza Kanunu: TCK Tasarısı Değişiklik Talepleri gibi yayınlar da dahil olmak üzere pek çok Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği yayını hazırlamış ve editörlüğünü yapmıştır. Ayrıca serbest çevirmen ve editör olarak çeşitli roman, sergi kataloğu ve makaleyi çevirmiş ya da editörlüğünü yapmıştır.

Teşekkür

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği ekibindeki herkese, özellikle de katkıları ve geri bildirimleri için İpek İlkaracan Ajas, Karin Ronge ve Pınar İlkaracan'a teşekkür ederim. Ayrıca Kadının İnsan Hakları Eğitimi eğitimcileri ve katılımcılarına da programa yaptıkları değerli katkılardan dolayı teşekkür ederim.

İletişim

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği
İnonü Caddesi Saadet Apt. 29/6 Gümüşsuyu,
İstanbul 34437
Telefon: 0212 251 00 29
Faks: 0212 251 00 65
web: www.kadinininsanhaklari.org
e-posta: newways@wwhr.org

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, İstanbul'da faaliyet gösteren bağımsız bir kadın örgütüdür. Örgüt, Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda uluslararası kadın hareketinin gösterdiği başarıdan alınan ilhamla, 1993 yılının Aralık ayında kurulmuştur. Amacı kadının insan haklarını dünya genelinde geliştirmek ve kadınların demokratik, eşitlikçi ve barışçı bir toplum düzeninin kurulması ve korunması sürecine özgür bireyler ve eşit yurttaşlar olarak etkin ve yaygın katılımını, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde desteklemektir. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, on yılı aşan aktivizm, savunuculuk ve lobicilik faaliyetleri boyunca Türkiye'de çeşitli yasal reformların yapılmasına, Müslüman toplumlarda dayanışma ağları oluşturulmasına ve kadınların insan haklarının Birleşmiş Milletler düzeyinde savunulmasına önemli katkılarda bulunmuştur¹. 2004 yılında 10. yıldönümünü kutlayan Kadının İnsan Hakları Eğitim Programımız halen dünyanın en geniş kapsamlı ve yaygın insan hakları eğitim programıdır². Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği ayrıca, kadının insan haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek amacıyla çeşitli ulusal kampanyalar başlatmış ve koordine etmiştir. Bunların arasında Türk Ceza Kanunu Reformu Kampanyası (2002 – 2004), Türk Medeni Kanunu Reform Kampanyası (2000 – 2001) ve Ev İçi Şiddete Karşı Koruma Emri Kanunu Kampanyası (1997 – 1998) sayılabilir. Uluslararası düzeyde ise Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, Müslüman toplumlarda kadınların insan haklarını geliştirmeyi amaçlayan akademisyen ve Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK) oluşan bir dayanışma ağını başarıyla hayata geçirmiştir. “Müslüman Toplumlarında Cinsel ve Bedensel Haklar Koleksiyonu”, Müslüman toplumlarda bu konularla ilgili kurulan ilk aktif dayanışma ağıdır ve cinsel ve doğurganlık sağlığı ve haklarının insan hakları olarak kabul edilmesi için çalışmaktadır. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği ayrıca, ICPD, Pekin ve CEDAW süreçleri de dahil olmak üzere Birleşmiş Milletler düzeyindeki savunuculuk faaliyetlerine aktif olarak katılmıştır. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, Türkiye'de ev içi şiddete karşı koruma emri kanununun kabulü konusundaki başarılı savunuculuk çalışmalarından dolayı, Mart 1999'da yapılan Birleşmiş Milletler Küresel Dünya Konferansı'nda dünyanın çeşitli ülkelerinde bildiri sunmaya davet edilen STK'lardan biri olarak seçilmiştir. Örgüt 1999 yılında ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal adaletin sağlanması alanlarındaki gelişmelere yaptığı katkılar nedeniyle Uluslararası Kadın Kalkınma Örgütü'nün (AWID) Öncü Çözümler Ödülü'ne layık görülmüştür. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, kadının insan haklarının geliştirilmesinde stratejik ve çok yönlü bir yaklaşım geliştirmiştir. Savunuculuk ve lobicilik; kadınlar için yaygın ve sürdürülebilir insan hakları eğitimleri ve çeşitli eğitimler; bilinç artırmaya yönelik yayınların hazırlanması ve dağıtılması; eylem araştırmaları ve ulusal ve uluslararası dayanışma ağları gibi çeşitli yöntemleri birbirini tamamlayıcı şekilde, bir arada kullanmaktadır.

1) Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği 2010 itibarı ile 17. yılını doldurdu.

2) Kadının İnsan Hakları Eğitim programı 2010 itibarı ile 15. yılını doldurdu.

Temmuz 2005

Sevgili Arkadaşlar,

İnsan Haklarında Yeni Taktikler Taktik Elkitabı Serisi'ne hoşgeldiniz! Her elkitabında bir insan hakları savunucusu, insan haklarını ilerletmek için başarıyla kullanılan yenilikçi ve yaratıcı bir taktik anlatıyor. Yazarlar, sivil toplum veya hükümet tarafından, eğitim, kanun uygulama, hak ve arabuluculuk süreçleri ve kadın hakları ya da akıl sağlığı savunucuları gibi geniş ve çok farklı alanlarda faaliyet gösteren insan hakları hareketinin içinden gelmektedir. Her biri kendi ülkelerinde insan haklarının gelişmesine katkıda bulunan yeni taktiklerin hem öncüsü hem de uygulayıcısı olmuşlardır. Buna ek olarak kullandıkları taktikler, diğer ülkelerde ve farklı sorunların çözümünde de değerlendirilmek üzere uyarlanabilir niteliktedir. Her elkitabı kendi örgütünün neyi nasıl başardığı ile ilgili detaylı bilgi içermektedir. Amacımız, diğer insan hakları savunucularını da taktik düşünmeye sevk etmek ve insan haklarını etkin bir şekilde ilerlettiği düşünülen taktiklerin kapsamını genişletmek. Bu elkitabında, devlet kurumlarıyla girişilen işbirliklerinin, insan hakları eğitimlerinin yaygınlaştırılmasında ne kadar etkili ve faydalı olduğunu okuyacağız. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, Türkiye'de yerel düzeyde kadınlara verilen insan hakları eğitiminin daha da geliştirilmesi için devlet desteğini kazanmış ve devlet imkanlarını kullanmaktadır. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği kadınlar için oldukça başarılı bir insan hakları eğitimi müfredatı geliştirmişti ancak haklarını öğrenmek isteyen kadınlara ulaşmak için kolay erişilebilir, yapılandırılmış ve sürdürülebilir bir yöntem ihtiyacı duyuyordu. Devlete bağlı yerel düzeydeki toplum merkezleri aracılığıyla mükemmel bir ortaklık kurup geliştirdiler. Bu toplum merkezleri kadınların haklarını öğrenebilmeleri için kolay ulaşılabilir ve güvenli yerler olmakla kalmıyor, insan hakları müfredatının kolayca aktarılması için Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği tarafından eğitilecek profesyonel meslek elemanları da çalıştırıyorlardı. Bu elkitabının insan haklarının ilerletilmesi konusunda devlet yapılarıyla faydalı ve sürdürülebilir ilişkiler geliştirmenin yollarını arayanlar için yeni fikir ve anlayışlar sunacağını umuyoruz. Taktik Elkitapları'nın bütün serisini www.newtactics.org adresinde bulabilirsiniz. Zaman içinde seriye yeni kitaplar eklenmeye devam edecektir. Web sitemizde ayrıca, sorgulanabilir bir taktik veritabanı, insan hakları savunucuları için bir tartışma forumu gibi araçların yanı sıra sempozyum ve çalışma gruplarımızla ilgili bilgiler bulabilirsiniz. Yeni Taktikler haber postasına üye olmak için lütfen newtactics@ctv.org adresine e-posta gönderin.

İnsan Haklarında Yeni Taktikler Projesi dünyanın çeşitli ülkelerinden farklı organizasyon ve insan hakları savunucuları tarafından yönlendirilen uluslararası bir girişimdir. Proje, Center for Victims of Torture (İşkence Mağdurları Merkezi) tarafından koordine edilmekte ve insan haklarının korunmasını kendine özgü bir açıdan, yani tedavi açısından ele alarak savunan ve sivil önderlik talep eden bir tedavi merkezi, aynı zamanda bir yeni taktik yaratıcısı olarak edindiğimiz tecrübe üzerine geliştirilmiştir. Bu elkitaplarını bilgilendirici ve zihin açıcı bulacağınızı umuyorum.

Saygılarımla,

Kate Kelsch

Giriş

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği tarafından geliştirilen Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı (KİHEP), 1995 – 1996 yılları arasında İstanbul’un gecekondulu mahallelerinde uygulamaya konulan pilot aşamasından bu yana, Türkiye’nin her bölgesinde toplam 30 ile ulaşacak kadar büyümüştür. Halen Türkiye’de ve dünyanın bu bölgesindeki en yaygın ve geniş kapsamlı insan hakları eğitimi olan programa 4 binden fazla kadın katılmıştır³. Program, sivil, ekonomik, siyasi, doğurganlık ve cinsellik hakları, toplumsal cinsiyete duyarlı ebeveynlik, çocuk hakları ve kadına karşı şiddeti, insan hakları çerçevesinde ele almakta ve toplumsal dönüşüm için harekete geçme ve yerel düzeyde örgütlenmeye özel önem vermektedir. Program ayrıca iletişim becerileri üzerine atölye çalışmalarının yanı sıra, kadının insan hakları ve bu hakların katılımcıların kişisel deneyimlerine ilişkin ihlallerinin tartışılması aracılığıyla kritik insan hakları bilincini hayata uygulama konusunda yöntemler kazandırmaktadır. Programın bütünsel bakış açısı sayesinde, hukuk, eğitim, toplumsal cinsiyet, psikoloji, kişisel gelişim ve politik aktivizm gibi farklı alanlar birbiriyle kesiştirilmektedir. Programın başarısında, kapalı grup formatında ve katılımcı bir yaklaşım benimseyen ve böylece kadınlar arasında bir güven ve dayanışma ortamı sağlayan metodolojinin katkısı büyüktür. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, sürdürülebilirliğini sağlamak ve geniş kapsama alanını daha da genişletmek amacıyla programı toplum merkezlerinde uygulamaya koymak için devlet olanakları ile işbirliği yapmıştır. Bu taktik ümit vadeden bir işbirliği olarak ortaya çıktı ve KİHEP’i bu merkezlerde uygulamaya koymak üzere 1998 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile protokol imzaladığımızda, ilk başarısına ulaşmış oldu. Protokole göre Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği meslek elemanlarını KİHEP eğiticileri olmak üzere eğitecek ve bu eğitici de programı ülke genelindeki toplum merkezlerinde uygulayacaktı. Devlet tarafından desteklenen bu toplum merkezleri

Kadındır, görmesin,
tanımasın, gözü açılmasın, diye
düşünüyorlar. Ben de kişiliğimin, Elif
olduğumun farkında değildim. Sadece görev-
lerim vardı ve ben onları yapıyordum. Hep ayıplar,
yasaklar ön plandaydı. Kadının İnsan Hakları Eğitimi
sürecinde, ben bir kişi olduğumu, bir kadın olduğumu,
haklarım olduğunu anladım.. Kadının İnsan Hakları
Eğitimi’nde iletişimi öğrendim. Daha önce de başka eğitimler,
kurslar almıştım. Ama ancak Kadının İnsan Hakları Eğitim
Programı’yla aldığım bu eğitimlerin hepsi bütünleşti, kavramlar
yerine oturdu. Süreç içinde eşim ve çocuklarım da değiştiler.
Beni takdir edip destekler oldular. Bu eğitimi aldığım için
ben de kızım da şanslıyız. Kadının İnsan Hakları Eğitim
Programı’ndan sonra Elif’i buldum, kendimi buldum.
Ben bir vatandaşım, bireyim; ben varım.

Elif, KİHEP katılımcısı, İstanbul

genellikle Türkiye’nin ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerinde kurulmaktadır. Pek çok diğer devlet kurumunun aksine dikey hiyerarşik bir yapı ile yönetilmezler. Toplumun ihtiyaçlarını karşılama amacıyla olduklarından KİHEP uygulaması için son derece uygun bir ortam oluştururlar. Devlet kurumu olduklarından, kocaları ya da aileleri tarafından herhangi bir toplum merkezinde zaman geçirmesi hoş karşılanmayan kadınlar için de çok daha ulaşılabilir durumdadırlar. Bu yüzden sözkonusu işbirliği pek çok açıdan faydalı olmuştur. Bu elkitabında yerel düzeyde kadının insan haklarının geliştirilmesi ve toplumsal dönüşüm için bir katalizör olarak KİHEP’in başarısını genel olarak anlatacak, aynı zamanda insan hakları eğitimi için devlet kaynaklarını paylaşmayı bir taktik olarak inceleyeceğiz.

Taktiğin bağlamını anlamak: Türkiye’de Kadının İnsan Hakları

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği kurulduktan hemen sonra, 1994 – 1996 yılları arasında, Türkiye’de kadının insan haklarına ilişkin konularda son derece geniş kapsamlı bir saha eylem araştırmasına girişti. Araştırma farklı şehirlerde yürütüldü ve 1500’den fazla kadınla yüz yüze görüşmeler yapıldı.

Araştırma, kadınların çoğunluğunun temel insan haklarından ve kanuni haklarından haberdar olmadıklarını ve bu hakları kullanmalarını sağlayacak mekanizmalara ulaşma kabiliyetinden yoksun olduklarını gösterdi. Kağıt üzerindeki eşitlikçi yasalarla, kadınların hayatını yöneten günlük uygulamalar arasında son derece büyük bir uçurum vardı. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı (KİHEP) bu sorunları çözmek için geliştirildi. Program, kadınların ulusal kanunlarda ve uluslararası dokümanlarda tanımlanan haklarından haberdar olmaları ve bu hakları hayata geçirebilecek bilgi ve becerileri kazanmaları halinde, maruz kaldıkları ayrımcılık ve insan hakları ihlallerinin üstesinden gelmek için kendi yöntemlerini geliştirebilecekleri ve toplumsal değişimin aktif araçları haline gelecekleri önkabulüne dayanıyordu. Türkiye, kendi bölgesindeki ülkelerden farklı olarak, laik kanunlarla yönetilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923’te kurulmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nun paralel hukuk sistemine bir son verilmiş ve Avrupa hukuk sisteminden uyarlanan laik, üniform ve standart bir hukuk sistemi oluşturulmuştur.

İsviçre Medeni Kanunu’ndan uyarlanarak 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu çokeşliliği kaldırmış ve kadına boşanma, çocukların velayeti ve miras konularında eşit haklar sağlamıştır. Türkiye’deki kadın

3) KİHEP, 2009 itibarı ile 42 ilde uygulanarak 7500 kadına ulaşmış durumdadır.

hareketinin geniş kapsamlı ulusal kampanyası sayesinde 2001 yılındaki Türk Medeni Kanunu Reformu ile erkeğin evlilik birliğindeki üstünlüğü kaldırılmış, aile içinde eşler arasında tam eşitlik sağlanmıştır. Türkiye’de kadınlar 1934 yılından beri seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Yine kadın hareketinin bir başarısı olarak, 2004 yılında yapılan Türk Ceza Kanunu reformu ile yasadaki kadınların cinsel, bedensel ve doğurganlık haklarını güvence altına alan önemli değişiklikler yapılmış, “bakire – bakire olmayan”, “evli – bekar” kadınlar arasındaki ayrım kaldırılmıştır. Kadınların insan haklarını ihlal eden hükümlerin çoğu yasadaki temizlenmiştir.

Ne var ki, kağıt üzerindeki eşitlikçi yasalara ve geçtiğimiz 10 yıl içinde kadınların elde ettiği kazanımlara rağmen Türkiye’de kadın ve kızlara yapılan ayrımcılık devam etmektedir. Devletin son 20 yılda insan hakları konusuna daha fazla önem vermesine ve AB uyum sürecinin etkilerine rağmen kadınların insan hakları ve tam eşitlik, devlet gündeminde veya kamu politikalarında hala öncelikli değildir. Kadınların çoğu hala “kız çocuğu”, “eş”, “anne” kimliklerine mahkum bırakılarak insan hakları sınırlanmaktadır. Dahası, ulusal mevzuata ve uluslararası insan hakları normlarına aykırı pek çok geleneksel uygulama, kadınların hayatına hükmetmeye devam etmektedir. Erken yaşta ve zorla evlilikler, namus suçları ve başlık parası gibi töreler devam etmekte ve ataerkil toplumsal oluşumlar kadınların insan haklarını ihlal etmektedir – eğitim hakkı, çalışma hakkı, hareket edebilme hakkı, cinsel ve bedensel bütünlük ve özerklik hakkı gibi. Türkiye’de ilköğretim zorunlu olmasına rağmen resmi ulusal istatistikler 2000 yılında Türkiye’deki kadınların yüzde 19.4’ünün okuma-yazma bilmediğini göstermiştir. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği tarafından İstanbul’un gecekondu semtlerinden biri olan Ümraniye’de yürütülen araştırma, yasalarda evli kadınların çalışmak için kocalarından izin alması zorunlu tutulmadığı halde, Ümraniyeli evli kadınların yüzde 50’sinin kocaları izin vermediği için çalışmadığını ortaya çıkartmıştır. Ayrıca ulusal istatistikler kadınların işgücüne ve siyasete katılım oranlarının son derece düşük olduğunu göstererek, kadınların kamusal alandaki varlığının önündeki engelleri ortaya koymuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki vekillerin yüzde 4’ünden daha azı kadındır ve Türkiye’nin kentsel bölgelerinde kadınların işgücüne katılımı yüzde 18.5 gibi son derece düşük bir orandadır.

Karşılıklı rıza, yasalara göre evlilik için bir ön koşul olmasına rağmen, Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği tarafından 1996 – 1997 yıllarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yürütülen ilave saha araştırması, kadınların yüzde 51’inin kendi rızaları dışında evlendiklerini göstermiştir. Türk Medeni Kanunu kadın ve erkek için eşit miras hakkı öngörmektedir fakat Türkiye’nin doğusunda yaşayan kadınların yüzde 61’i töreler yüzünden mirastan hiçbir pay alamadıklarını söylemişlerdir.

Ben bizim ailede okula giden ilk kız çocuğuyum. İlkokulu bitirdim, ortaokula gitmeme izin yoktu. Ailem beni amcamın oğluyla evlendirdi. Hayatım boyu kendi keyfime göre dışarı bile çıkamadım. Altı çocuğum olduktan sonra Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı’yla tanıştım. Ve aile hayatım da, sosyal hayatım da değişti. Tanıdığım her kadınla bu eğitimi, haklarımızı konuşmaya başladım. Kadının İnsan Hakları Eğitimi’nden sonra grubumuz çalışmaya başladı. İşe ilk başladığımızda atölyemiz bile yoktu, evde yapıyorduk mumları. Sonra küçük bir dükkan kiraladık. Ben eskiden kolay kolay ev dışına çıkamazdım ama şimdi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’yla, Kültür Müdürlüğü’yle, İl Müdürlüğü’yle ve özel şirketlerle bağlantı kuracağız, diyorum. Hedefimiz Diyarbakır’daki kadınların sosyal ve ekonomik bilincini ve durumunu güçlendirmek. Kadını üretim sürecine sokmayı ve evin dışına çıkarmayı amaçlıyoruz. Ben kapıyı araladım, birlikte çalıştığım bir grubum var, bir işim var, hedeflerimiz planlarımız var, ve ben grubumuzu temsilen İstanbul’dayım işte.

Müşeyyer, KİHEP katılımcısı, Diyarbakır

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği; Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı’nı (KİHEP), kadınların insan hakları ve yasal hakları konularında kapsamlı bir altyapı oluşturmak, aynı zamanda da kadınların hem özel hem de kamusal alanda bu haklarını gerçekleştirebilmek ve günlük yaşamda kullanabilmek için gereken kritik bilinci oluşturmalarını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir.

Taktik nasıl geliştirildi: Başlangıç, 1995 – 1998

KİHEP’in ilk pilot uygulaması 1995 -1996 yıllarında, İstanbul’un gecekondu semtlerinden biri olan ve çok yoğun göç alan Ümraniye’de, o zaman İstanbul’un tek yerel düzeyde kadın örgütlenmesi olan Ümraniye Kadın Merkezi ile birlikte yapıldı. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği eğitimci eğitimi verdi, eğitimleri denetledi ve hem katılımcılardan hem de eğitimcilerden son derece olumlu geri bildirimler aldı. Fakirliğin insan haklarının gerçekleştirilmesine engel olduğu ve kadınların bu programa ilgi göstermeyecekleri şeklindeki iki önyargının da gerçek olmadığı ortaya çıktı. İkinci bir pilot uygulama Güneydoğu Anadolu’da yürütüldü ve bu arada ilk pilot uygulamanın başarısı, bir eğitici elkitabı hazırlama fikrinin doğmasına yol açtı. Farklı akademik altyapılara sahip beş uzmandan oluşan bir ekip kapsamlı bir kitap hazırladı. KİHEP eğitimcilerine yönelik olarak hazırlanan elkitabında, temel bilgiler, etkinlikler ve 16 modülün her biri için kılavuz niteliğindeki kuralın yanı sıra eğitimciler için talimatlar ve katılımcılara yönelik bilgi formlarının yer aldığı bir ekler bölümü bulunmaktadır. 1998 yılında basılan kitap, Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği tarafından hazırlanan

ve ev içi şiddeti konu alan “Artık Dur Demenin Zamanı Geldi” başlıklı bir video, eğitim düzeyi düşük kadınları bilgilendirmeye yönelik hazırlanan ve kadınların yasal, doğurganlık ve cinsellik haklarını konu alan resimli kitapçıklardan oluşan “Haklarımız Var” serisi ve Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği’nin eylem araştırma makaleleri gibi kaynaklarla da desteklendi. Ancak, KİHEP’in hayatlarını değiştirdiğini söyleyen katılımcılardan gelen olumlu geri bildirimlere ve katılımcıların tepkilerine göre zaman içinde geliştirilip detaylandırılan - güçlü içeriğine rağmen, programı sürdürmek ve yaygınlaştırmak için gerekli olanakları bulmakta zorluk çekiyorduk. KİHEP 16 haftalık son derece kapsamlı bir programdı ve yoğun gözetim altında uygulanması gerekiyordu. Grup kolaylaştırıcılarının grupları yönetebilmek ve kadın bakış açısını içselleştirebilmek için yoğun bir eğitimden geçmeleri gerekiyordu. Programın sürdürülebilirliğini sağlamak, Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği’nin çok fazla emek, zaman ve kaynak harcamasını gerektiriyordu. STK’larla işbirliği seçeneği programın büyük şehirlerle sınırlı kalmasına neden oluyor ve ortak STK’ların yaşadığı fon sıkıntılarını programın uygulanmasını zora sokuyordu. Dahası, işbirliği yaptığımız STK’lar yoğun grup çalışması yürütecek nitelikte kalifiye insan kaynağından yoksundular, dolayısıyla programın kalitesini oturtmak ve korumak kolay olmuyordu.

Sürdürülebilirlik sorununu aşmak: Bir devlet kurumuyla ortaklık kurmak

Genişleme sorunlarına çözümler ararken Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü’nün Türkiye genelinde toplum merkezleri kurmakta olduğunu öğrendik. O dönemde devletin bir STK, hele de bir feminist örgütle işbirliği yapması pek de görülmemiş bir şey olmamasına rağmen - yenilikçi bir meslek elemanı olan- SHÇEK Genel Müdürü, KİHEP’e ilgi gösterdi. Daha ileri gitmeden önce böyle bir işbirliğinin olumlu ve olumsuz yönlerini araştırdık. Merkezlerin özellikle dezavantajlı bölgelerde kurulmakta olduğunu, tepeden tabana bir hiyerarşiyle yönetilmediklerini ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçladıklarını öğrenmekten memnun olduk. Böylece, KİHEP uygulaması için son derece uygun ortamlar oluşturduklarına karar verdik. Aileler ve kocalar, kadınların toplum merkezlerinde zaman geçirmesine genellikle karşı çıkmadığından, ulaşmak istediğimiz kadınlar açısından da erişilebilir yerlerdi. İşbirliğinin bir başka avantajı da, daha işin başından belli olduğu gibi - dezavantajlı gruplarla katılımcı grup çalışması için gerekli eğitim ve mesleki altyapıya sahip- meslek elemanlarını KİHEP eğitimsi olarak eğitebilmek olanağına sahip olmamızdı. Bu merkezlerde çalışıyor olmak bu personelin toplum içinde

kadın ve ihtiyaçları konusunda bilgi sahibi olmasını sağlamıştı. Üstelik bu meslek elemanları merkezlerde görevlerine devam edecek olduğundan, programa katılan kadınlara, program tamamlandıktan sonra da sürekli destek verebilecek durumdaydılar. Bu işbirliğinin karşılıklı faydalarına bir örnek de, KİHEP eğitiminin eğitimcilerin kendi işleri açısından son derece faydalı olması ve KİHEP katılımcılarının kendi toplum merkezlerinde daha faal rol almalarıydı. Türkiye genelinde böylesine toplum merkezlerinin bulunması, genişleme sorunumuzu çözmemize yardımcı oldu. 1998 yılında SHÇEK Genel Müdürlüğü ile bir protokol imzaladık; bu protokol bütün toplum merkezleri için geçerli olduğundan yeni merkezler belirlemek ve yeni eğitimcilerle çalışmak mümkündü. 1998 yılından bu güne kadar Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, beş farklı devrede yaklaşık 115 sosyal hizmet görevlisini eğitimci eğitiminden geçirdi. 2004 yılına gelindiğinde, program Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinden 30 ilde bulunan 45 merkezde uygulamaya konmuş ve 4 binden fazla kadına ulaşmıştı⁴. Program halen Türkiye’deki en kapsamlı, geniş çaplı ve yaygın insan hakları eğitimi programıdır.

SHÇEK Genel Müdürlüğü ile işbirliğimiz, hükümetin sosyal demokratların çoğunlukta olduğu bir koalisyonunda, sosyal hizmetlerden sorumlu devlet bakanlığının sosyal demokrat partiden bir bakana bağlı ve atanmış genel müdürün de konusunda uzman ve sosyal demokrat bir profile sahip olduğu bir dönemde başlamıştı. Bu yüzden yönetim ve karar alma pozisyonlarında olanlar bu ortaklığa sıcak bakmışlardı. Öte yandan, Genel Müdürlük toplum merkezlerini kurmaya henüz başlamıştı ve bu girişimin başında da genel müdürün kendisi vardı. Bu merkezlerde düzenlenen etkinlikleri destekleyecek ve geliştirecek program arayışında olduğundan, ona KİHEP önerisiyle gittiğimizde heyecanlanmış ve programın, merkezin amaçlarına nasıl katkıda bulunacağını düşündüğümüzü öğrenmek istemişti. Bu noktada, KİHEP’in pilot uygulamalarının son derece başarılı sonuç vermesi ve programın, 300 sayfalık eğitici elkitabı da dahil olmak üzere tüm yazılı ve görsel eğitim malzemeleriyle birlikte tam anlamıyla olgunlaşmış olması çok önemliydi⁵.

Sonuç olarak protokolün imzalanması, hem iyi düşünülmüş stratejilerin hem de şartların bizden yana olmasının bir sonucuydu. Devletle ortaklık kurarken görece olarak ilerici siyasi iklimden faydalanmanın ve bu ortaklığı başlatmak için doğru insanları belirlemenin kritik önemi vardı.

4) 2009 itibarı ile 42 ilde uygulanan program 7500 kadına ulaştı.

5) 2009 itibarı ile eğitici el kitabı 337 sayfaya ulaştı.

Daha geniş bir kapsama alanını garantilemek için protokolü kurumun merkezi yönetimiyle imzalamak şarttı; böylelikle her bir toplum merkezi için ayrı ayrı izin almak zorunda kalmak yerine tek ve kapsamlı bir izinle işe başlayabilirdik. Aynı şekilde, protokolün hükümleri (örneğin müddeti), programın içeriği, uygulanması ve denetlenmesi üzerindeki kontrolümüz ve KİHEP'in merkezin programına nasıl entegre edileceği konusunda baştan bir anlaşmaya varmış olmak da son derece önemliydi⁶. Protokolün imzalanmasından sonra KİHEP'in kapsadığı alan hızlı bir şekilde genişledi. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği olarak (1998, 1999, 2000 ve 2002 yıllarında) seçilen meslek elemanlarına 10 günlük yoğunlaştırılmış eğitici eğitimleri düzenledik⁷. Bu eğiticiler programı sahada devamlı olarak uygulamaya koyacaklardı. Programın faaliyet alanı böylece genişledi ve daha fazla zaman ve tecrübeyle daha kurumsal bir hale geldi.

Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katılırken konuştuklarımızı, öğrendiklerimizi evde ve çevremde de tartışmaya, uygulamaya başladım. Eğitimden sonra kendime bir özgüvenim oluştu. Öğrendim ki benim de haklarım var. Ve bu haklarımdan yararlanabilirim. Hep eşimin dediği olacak diye birşey olmadığını gördüm. Artık benim dediğim de olabiliyor. Yeri geldiğinde eşimle tartıştığımız, onu eleştirdiğim, terslediğim dahi oluyor. Ev halkıyla aramdaki ilişki de değişmeye başladı. Artık bana saygı duyuyorlar, sözüme değer veriyorlar, ev işlerine yardımcı oluyorlar.

Önce kendime, sonra da çevreme faydalı olabilmeyi amaç edindim. Çünkü herkes kendiliğinden gelip bu eğitimi almıyor, ben de elimden geldiğince başkalarını da bilgilendirmeye çalışıyorum. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı'nın Onur Mahallesi'nde uygulanıyor olması çok güzel birşey ama insanlarımızı değiştirmek yavaş yavaş, zamanla oluyor. Ben hep böyle girişken, kendi haklarını bilen bir kadın değildim. Dediğim gibi Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı'ndan sonra özgüvenim çok arttı. Aile çocuk eğitim programına da katıldım. Yarım bıraktığım eğitimime geri dönmeye karar verdim. Açıköğretime başladım, dışardan ortaokulu okumak istedim. Aile içi şiddet gören arkadaşlarım var. Onlara hakları olduğunu ve bunları savunabileceklerini anlatıyorum. Aralarından karakola başvuranlar oluyor. Ama polis memuru "eşler arasında kavga olur, barışırız sonra, biz karışamayız" deyip geri eve yolluyordu kadınları. Oysa karakolun yapması gereken işler var, kadının hastaneye gitmesi gerek mesela, bir doktor görmesi gerek.

Karakolun görevlerinin bilinmesi lazım. Kadınlar olarak haklarımızı bilmediğimiz için savunamıyorduk da. Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nden sonra bu değişti. Aile içi şiddet gören arkadaşlarımla birlikte karakola gidip "sizlerin burada birşeyler yapmanız gerekiyor; bizler hakkımız olanı isteyeceğiz; sizlerin de bize yol göstermesi gerekiyor" şeklinde konuşmaya başlıyorum artık. Karakoldakiler de sorumluluklarının daha çok farkına varıyorlar.

Cemile, KİHEP katılımcısı, İzmir

Uygulamanın devam ettiği yıllar boyunca gruplardan ve eğitimcilerden gelen geri bildirimler ve Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği'nin aralıksız değerlendirmeleri sonucunda, KİHEP aşağıda açıklanan beş aşamada kavramsallaştırılmaktadır:

1. AŞAMA: ORTAKLIK PROTOKOLÜNÜN HAZIRLANMASI

Bu aşamanın başlangıç adımı özellikle önemlidir: Uygun ortağı belirlemek ve sürdürülebilir bir işbirliği için bir strateji geliştirmek. Bizim durumumuzda, programın kalitesini korumak ve hedeflenen kitleye ulaşmasını sağlamak, en az sürdürülebilirlik ve genişleme kadar önemliydi. SHÇEK Genel Müdürlüğü'nün o zamanki vizyonu bu yüzden bizim için çok uygundu. Bir devlet kurumuyla yerel merkezler düzeyinde yapılan işbirliği programa bir tür resmiyet kazandırdı ama aynı zamanda tam bağımsızlığımızı ve programın içeriği ve uygulaması üzerindeki denetim yetkimizi korumayı başardık. Protokol aracılığıyla toplum merkezlerine ve meslek elemanlarına erişim, hem eğitimcilerle hem de hedef gruplara aynı anda ulaşabilmek açısından KİHEP'e de ciddi anlamda katkıda bulundu. Programın toplum merkezlerinin etkinliklerine entegre edilmesiyle birlikte uygun ve yeterli mekana ve kaynaklara kavuşmuş olduk.

2. AŞAMA: EĞİTİCİ EĞİTİMİ

Bu aşamada Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği ekibi her biri dikkatle seçilen meslek elemanlarını ve diğer potansiyel eğitimcileri eğitimden geçirir. Önce SHÇEK Genel Müdürlüğü Toplum Merkezleri'ndeki meslek elemanları arasından adaylar belirler; adaylar var olan eğitimciler tarafından da önerilebilir. Biz bu listenin üzerinden geçer, adaylarla telefon mülakatları yapar ve diğer eğitimcilerle Genel Müdürlük'ten referans alırız. Kriterlerimiz arasında, KİHEP'i uzun dönemli ve devamlı olarak uygulamak için istekli olmak, insan hakları ve kadın hakları konuları ile yakından ilgilenmek ve grup çalışmaları konusunda deneyim sahibi olmak sayılabilir. Mülakatlardan sonra eğitici eğitimine katılacakların listesi tamamlanmış olur.

On günlük eğitim KİHEP'in yoğunlaştırılmış bir uygulamasından ibarettir ancak kolaylaştırıcılık, iletişim, feminizm ve benzeri konularda oturumlar da içerir. Grup katılımcısı olarak birinci elden deneyim sahibi olan eğitimciler programın ana fikrini ve metodolojisini anlarlar. Kendi hakları üzerinde çalışarak, kendi deneyimlerini inceleyerek ve eğitimlerini kendi toplum merkezlerinde uygulamak için eylem planlarını geliştirerek eğitimi nasıl yürüteceklerini öğrenirler. Eğitim sonunda eğitici sertifikalarını aldıklarında, KİHEP'i yerel düzeyde uygulamaya yetkin hale gelmişlerdir. Eğitimcilerden ayrıca, senede ortalama iki grup olmak üzere KİHEP'i sahada uygulama sözü alınır.

6) SHÇEK ile protokolümüz 2007 yılında on seneliğine uzatıldı.

7) Eğitici eğitimleri 2005 ve 2008 yıllarında da gerçekleşti.

3. AŞAMA: SAHA UYGULAMASI

Sertifikalı eğitimciler toplum merkezlerinde bölge kadınlarından 20 – 30 kişilik kapalı gruplar oluştururlar⁸. Her grup 16 hafta boyunca haftada bir kez, farklı modüller için düzenlenen yarım günlük oturumlarda bir araya gelir ve programı tamamlayan katılımcılara birer sertifika verilir. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği gruplara eğitim materyali sağlar, gruplar arasında ve gruplarla Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, ulusal ve uluslararası kadın hareketi arasında bağ oluşturmak için aylık bir bülten gönderir ve saha gezileri ve telefon konuşmaları aracılığıyla denetim ve destek verir.

4. AŞAMA: DENETİM VE DEĞERLENDİRME

Denetim ve değerlendirme KİHEP uygulamasının ayrılmaz bir parçasıdır. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği, saha denetim gezilerinin yanı sıra, eğitimcilerle periyodik değerlendirme toplantıları düzenler. Aynı zamanda yeni yasal reformlar ve gündemdeki insan hakları konuları ile ilgili eğitimler düzenler; eğitim malzemelerini bunlara göre güncelleştirerek dağıtımını yapar.

5. AŞAMA: KİHEP BÜNYESİNDEN ÇIKAN YEREL KADIN ÖRGÜTLENMELERİ

KİHEP'in en temel amaçlarından biri toplumsal değişimin katalizörü olmak, kadınları birlikte hareket etmeye yönlendirmek ve kendi belirledikleri ihtiyaçları doğrultusunda yerel düzeyde örgütlenmelerine yardımcı olmaktır. Bu tür kolektif çalışmalar, insan haklarının ilerletilmesinde daha etkili ve sürdürülebilir bir yöntem oluşturur. Bugüne kadar on ilde 15'den fazla yerel girişim ortaya çıktı⁹. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği bu çalışmalarını desteklemek için katılımcıların diğer yerel ve ulusal gruplarla bağlantı kurmasını sağlamakta, ağ oluşturma, bağış toplama ve kapasite geliştirme gibi konularda danışmanlık ve destek vermekte ve bu grupların ulusal kadın hareketine entegre olmasına çalışmaktadır. Ayrıca yeni oluşan yerel örgütlenmeler için bölgesel toplantı ve eğitimler düzenlemektedir.

ALINAN DERSLER: BAŞARIYI SÜRDÜRMEK

KİHEP'in başarısı, hem programın içeriğine hem de metodolojisine ilişkin birbirini tamamlayan birtakım faktörlere dayanmaktadır.

Öncelikle, programın - insan haklarının birbirinden ayrılmayacağını gösteren- bütünsel ve kapsamlı yapısı, kadınların insan haklarının savunulması için son derece güçlü bir çerçeve oluşturmaktadır. Ve kadının insan

Ben Sivas'ta doğup büyüdüm.

Annem dahil bize büyüklerimizin, çevremizin öğrettiği şey kadın olarak, kız olarak hep ikinci sınıf vatandaş olduğumuzdu.

Çanakkale'ye taşındığımızda Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katıldım. Eğitim sırasında kendimi her şeyden önce bir kadın olarak görmeye başladım. İkinci sınıf vatandaş olarak değil. Kendimi bir kadın, bir insan ve bir birey olarak tanımam, ailemle, çevremle ilişkilerime ve en önemlisi kendime bakışıma da yansıdı. Kendine güvenen, daha özgür bir kadın ve bir insan oldum. Bir meslek edinmeye karar verdim. Kendi istek ve ihtiyaçlarımı karşılamak için bir iş bulmak istiyordum.

Şenay, KİHEP katılımcısı, Çanakkale

hakları ihlalleri çoğunlukla ayrımcılıkla birlikte meydana geldiği için, bizimki gibi bir program, kadınların farklı alanlarda karşılaştıkları ayrımcılıkların üstesinden gelmelerini sağlamaktadır.

Programın, kadınların kendi insan haklarını kendi tecrübeleri üzerinden incelemelerine olanak veren katılımcı doğası, özel durum ve endişelerle evrensel kavramlar ve ulusal mevzuat arasında bir bağ kurulmasına yol açmaktadır. Program süresinin uzunluğu, katılımcıların kendi aralarında bir dayanışma duygusu geliştirmelerine ve karşılaştıkları ihlal ve ayrımcılıkların sadece kendilerine özgü bir durum olmadığını anlamalarına olanak verir –haklarını gerçekleştirmek için verdikleri mücadelede yalnız değildir.

Haftalık toplantılar ve 16 modülden oluşan program ayrıca, kadınların yeni kazandıkları bilgi ve becerileri içselleştirmesine de olanak verir. KİHEP'de öğrendiklerini uygulayacak ve sonuçlarını (grupla) paylaşacak yeterli zaman ve fırsatları vardır. Grup süreci, bir yandan kişisel ihtiyaç ve tecrübelerini paylaşma imkanı verirken, bir yandan da kendi kişisel tecrübeleriyle genelde kadınların maruz kaldığı insan hakları ihlalleri arasındaki doğal bağın farkına varmalarını sağlar. Program ayrıca grup katılımcılarının yardım ve desteği aracılığıyla stratejiler geliştirerek kendi sorunlarını çözmelerine ve karşılığında diğerlerini dinleyip onlara yardım etmelerine olanak sağlar. Çoğu kadın için güçlenmenin ilk adımı, sorunlarının kişisel konulardan kaynaklanmadığını, toplumsal sorunlar olduklarını farketmektir. Kadınlar yeni edindikleri bilgileri hayatlarına uyarlarlarken hem eğitimcilerinden hem de diğer katılımcılardan destek görür. Başkalarından gelebilecek olumsuz tepkilerle başa çıkmak ve kendi topluluklarında meydana gelen insan hakları ihlallerini önlemek için ortaklaşa stratejiler geliştirir ve örgütlü eylemin ne kadar önemli olduğunun farkına varırlar. Program kadınlara kendi tavır ve eylemlerindeki değişikliği deneyimleyecek kadar zaman verdiği için, bu değişiklikleri grup içinde değerlendirerek, başarılarını ve karşılaştıkları sorunları paylaşabilirler.

Grup tartışmalarında oluşan farkındalığı günlük hayata aktarma imkanı bulunduğundan, güçlenme süreci aşamalı olarak ve son derece sağlam gelişir.

SHÇEK ve toplum merkezleri ile girdiğimiz işbirliğinin de programın başarısına hatırı sayılır katkıları oldu; programın yaygınlaşması ve sürdürülebilirliği sağlan-

8) Kapalı grup süreçlerinde katılımcılar önceden seçilir ve grup yine önceden belirlenen bir zaman dilimi içinde uygulanır. Bu süre zarfında gruba yeni bir katılımcı alınmaz. Açık grup süreçlerinde ise yeni insanların katılıma izin verilir ve genellikle uygulama süresinin ucu açık bırakılır.

9) 2009 itibarı ile 12 ilde 17 yerel kadın örgütlenmesi gerçekleştirildi.

Elazığ'ın Karaköçen Köyü'ne akrabalarımın gelin olarak yolladılar beni. Bizim evden başka çevrede kapı komşusu dahi yoktu. İzmir'e taşındıktan sonra aile içi şiddet yaşadığım için Toplum Merkezi'ne başvurduğum, ve burada da Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katılmaya başladım. Evliliğimin 15 yılı boyunca eşimden ve ailesinden sürekli fiziksel baskı gördüm. İşyerinde Toplum Merkezi'ndeki faaliyetleri duydum ve geldim. Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katıldım. Kadının İnsan Hakları Eğitimi sürecinde eşimle mücadele etmeye başladım. Burada insan haklarını, Mor Çatı'yı duydum. Kadınların da hakları olduğunu öğrendim.

Benim haklarım var, bu şiddeti hak etmiyorum, dedim. Ben 20 yıldır evliyim ve 5 senedir tam bir hanımefendi gibi yaşıyorum. Bu değişikliği sağlamak için kendim uğraştım, Kadının İnsan Hakları Eğitimi'ne katılırken burada değiştim. Benim yaşadığım şiddet sadece eşimle değil, eşimin çev-

resiyle, tüm toplumla ilgili. İnsan çevresinden etkileniyor. Eşimle konuşarak zamanla ilişkimizdeki herşey değişti. Artık eşim, seninle gurur duyuyorum, diyor. Dayak yiyordum, her istediğini yapıyordum da gurur duymuyordun, neden şimdi duyuyorsun, diyorum. Kadınlık gururumu savunduğumu anladi. 10 kişilik Kadının İnsan Hakları Eğitimi grubumuza geldi, ben karımla gurur duyuyorum, benim yaptıklarım yanlış, bile dedi. Kadının İnsan Hakları Eğitimi'nden sonra çocuklarımla da daha iyi anlaşıyoruz. Eşimle güzel şeyler yaşıyoruz. 2 senedir bana bir fiske dahi vurmadı. Eski günler bana artık bir film gibi geliyor. Hatırlarken ağlıyorum bile. Çünkü yaşadıklarım inanamıyorum. Şimdiki mantığımla baksaydım bunların hiçbirini çekmezdim. Çıkar gelirdim. Ama o zamanlar birşey bilmiyordum, yalnızdım.

Halise, KİHEP katılımcısı, İzmir

dı ve kalifiye meslek elemanlarını eğitmemize olanak verdi. Programı bitiren katılımcılar tekrar destek almak için toplum merkezlerine ve eğitimcilerine geri döneme imkanına sahip oldular ve bu merkezler kadınların diğer kadınlar ve toplumla olan bağlarını güçlendirdi. Böylece program, yerel düzeyde bile boşlukta bırakılmamış oldu.

Eğiticilerin kendilerini programa adanmaları da büyük bir motivasyon kaynağı oldu; onların polis, öğretmenler ve ebeler gibi meslek gruplarını dahil etme çabaları programın etki alanını daha da genişletti. Son olarak, KİHEP'in başarısının bir sebebi de, Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği'nin yakın denetim ve gözetimidir. Katılımcılar bir yandan kendilerini daha geniş bir kadının insan hakları mücadelesinin parçası olarak hissederken, bir yandan da yerel düzeyde destek alma ve kapasite geliştirme imkanı buldular. Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği eğitim ve yerel örgütlenme süreçleri boyunca eşit ortak olarak hareket ederek, katılımcı ve gruplara kendi ihtiyaçları doğrultusunda harekete geçmek, örgütlenmek ve kendi stratejilerini geliştirmek için mesafe bıraktı.

Devletle ortaklıkta karşılaşılan engel ve sorunlar

KİHEP'in bütün başarısına ve eğitimci ve katılımcılardan gelen son derece olumlu tepkilere rağmen, bu derece geniş kapsamlı bir programın ivme ve sürekliliğini 10 yıldan uzun bir süre boyunca korumak kolay olmadı¹⁰. Örneğin yeni hükümetle birlikte kritik pozisyonlara yeni meslek elemanlarının atanmasıyla, SHÇEK yönetiminde bir kadro değişikliği ile karşılaştık. Devletteki ortaklarımızı programın devam etmesi ve bunun için gerekli mali ve insan kaynaklarının karşılanması konusunda motive etmek durumunda kaldık. Karşılaştığımız bir diğer önemli sorun da SHÇEK'in kadro eksikliği

çekmesi ve var olan sosyal hizmet uzmanlarının üzerindeki iş yoğunluğu altında ezilmeleriydi. Ancak eğitimcilerin yüksek motivasyonu ve kendilerini programa adanmaları bu sorunla başatmamızı kolaylaştırdı.

KİHEP'in devletle ortaklığının devamlılığını sağlamak ve genişletmek özellikle sorun oldu. Öte yandan, programın yerel düzeydeki etkisi - katılımcılarda neden olduğu dönüşüm, eğitimcilerde yarattığı coşku ve toplum merkezlerine katkısı - programın hükümet ve yönetimdeki değişikliklere rağmen devam etmesinde hayati bir rol oynadı. SHÇEK Genel Müdürlüğü'nde, toplum merkezlerinin merkezi koordinasyonundan sorumlu orta kademe bürokratlarla kurduğumuz sıcak ilişkiler, yeri geldiğinde onların programı sahiplenip savunmalarını sağladı. Biz de, ortaklığın devamını sağlamak için yeni atanan direktörlerle açık bir iletişim içinde olmaya özen gösterdik.

SHÇEK Genel Müdürlüğü'nün sağladığı fiziksel ve mali kaynaklar KİHEP'i devam ettirmemize katkıda bulundu. Meslek elemanlarının programı görev tanımlarının bir gereği olarak uygulamalarıyla, program, devletin insan kaynaklarından faydalanmış oldu. Merkezler programın uygulanacağı yer sorununu çözdü ve fazladan eğitim materyallerinin fotokopi masraflarını SHÇEK Genel Müdürlüğü üstlendi. Bu yüzden, programın genel maliyetinden öncelikle Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği sorumlu olsa da, SHÇEK Genel Müdürlüğü ve Toplum Merkezleri programa aktif olarak katılmış ve katkıda bulunmuş oldular.

¹⁰) KİHEP, 2009 itibarı ile 14. senesine ulaştı.

Taktiğin sonuçları: Kadınların çok katmanlı dönüşümünü desteklemek

PROGRAMIN BİREYLER VE AİLELERE ETKİSİ

Örgütlerin kendi programlarını değerlendirilmek üzere dışarıya vermeleri çok karşılaşılan bir uygulama olmasa da, böyle bir araştırmanın bize KİHEP hakkında çok daha somut bir geri bildirim sağlayacağını düşündük. KİHEP'in tarafsız değerlendirme araştırması 2002 yılında, katılımcıların yaklaşık yüzde 20'si ile yapıldı ve kadınların farklı düzeylerde geçirdiği dönüşümleri gözler önüne serdi.

Bizler başkentte yaşıyoruz ama bu ülkede olan biteni görmüyoruz, bilmiyoruz. Bizler zamanında haklarımızı savunamadık, cahil yetiştirildik. Benim yaşadıklarımı kızım, oğlum veya gelinim yaşamasın istiyorum. Bunu da ben kendim başarmak zorundayım. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı'yla eşimi de değiştirdiğimi gördüm; ama salt eşim değil ki, bizim toplumun değişmesi gerek. Ve bu da zamanla olacak. Kızım kendi hakkı olanı yaşasın istiyorum. Bunun mücahadesini veriyorum. Ben ne kadar yol alırsam, ne elde edersem kaddır. Ve en önemlisi ben artık kendim için yaşıyorum. Şimdiye kadar kendi bireysel varlığımı, arzularımı bilmemişim, dışarıdaki insanları, onlarla konuşmayı unutmuşum. Şimdi istediğim gibi geziyorum, konuşuyorum ve özgürce, korkmadan yazıyorum.

Türkan, KİHEP katılımcısı, Ankara

Örneğin değerlendirme, KİHEP'e katılan kadınların yüzde 93'ünün kendine güvenlerinin arttığını, yüzde 90'ının ise problem çözme becerilerinin geliştiğini söylediklerini gösterdi. Odak grup tartışmalarında bu sonuçlar genellikle kişilerin kendilerini insan haklarına sahip

bireyler olarak tanımlayabilmeleri ve sorunlara çözüm üretebilmeleri olarak açıklandı.

Aile içindeki ilişkiler de büyük ölçüde dönüşüme uğradı. Katılımcıların yüzde 72'si kocalarının kendilerine karşı tavırlarında iyileşme olduğunu söylerken, yüzde 93'ü kendilerinin çocuklarına karşı davranışlarında, özellikle de toplumsal cinsiyete duyarlı ebeveynlik konusunda gelişme olduğunu ifade ettiler. Katılımcıların yüzde 74'ü ise aile içi karar alma süreçlerinde artık daha fazla söz hakkına sahip olduklarını belirttiler.

Dikkate değer bir başka bulgu da, kadınların hayatlarındaki şiddeti durdurma ya da azaltabilme boyutu. Eğitimden önce ev içi şiddete maruz kalan kadınların yüzde 63'ü şiddeti tamamen durdurduklarını ve yüzde 22'si ise azalttıklarını ifade etti. Programa katılan kadınların çoğu ya çalışmaya başladı (%30) ya da örgün veya yaygın eğitim almaya başladılar (%54).

PROGRAMIN TOPLUMSAL ETKİSİ

Yerel örgütlenme girişimlerinin aracı ve kaynağı olarak KİHEP

Araştırma KİHEP'in toplum üzerindeki etkilerini de gösterdi. Programa katılan kadınların yüzde 88'i kendi çevrelerinde kaynak kişi haline geldiklerini ve diğer kadınlara yol gösterip fikir verdiklerini söylediler.

KİHEP'in dikkat çekici bir sonucu da, yerel düzeyde kadın örgütlenmelerinin ortaya çıkmasıydı. Programın ana amaçlarından biri kolektif eylem ve sosyal değişim amacı ile harekete geçme olduğu için, program bünyesinde çok sayıda yerel örgütlenme çıkması dikkate değer bir başarıdır. Bu örgütler KİHEP'in yerel ve ulusal düzeydeki etkisinin birer göstergesi olduğundan, Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği zaman içinde bu örgütleri devamlı olarak destekledi.

Bu örgütlenmeler yerel ihtiyaç ve önceliklerden kaynaklanan çok değişik amaçlar için ve farklı yapılarda kuruldu. Bazıları kadınların ekonomik olarak güçlenmesini amaçlarken, diğerleri toplumsal bilinci artıracak ve yerel kadınlara destek olacak etkinliklere yöneldiler. Bir kısmı da ekonomik, toplumsal ve/veya politik etkinlikleri kadının insan haklarının savunulmasıyla bağdaştırdılar. Örneğin, Türkiye'nin ekonomik olarak en dezavantajlı bölgelerinden biri olan Diyarbakır'da yaşayan kadınlar bir Mum Üretim Atölyesi kurdular ve ürettikleri el yapımı mumları bölgedeki mağazalara ve bir ulusal süpermarket zincirine pazarladılar. Aynı zamanda Diyarbakır'da kamuya açık bir anaokulu işletiyorlar.

Program bünyesinden çıkan bu gibi girişimlerde çalışan kadınlar tecrübe ve kaynaklarını birbirleriyle paylaşıyorlar. Örneğin Çanakkaleli kadınlar, İstanbul Okmeydanı'ndaki Mor Kağıt Atölyesi'ni kuran kadınlardan kağıt geri dönüştürme eğitimi alarak kendi atölyelerini açtılar. Çoğu girişim (Ankara, Çanakkale, Edirne, Aydın) kendi toplum merkezleri ile işbirliği yaparak bu merkezlerin yönetimine faal olarak katkıda bulunuyor, kadınlara danışmanlık ve destek hizmeti veriyor ve toplum merkezleri için bağış topluyorlar.

Ortaya çıkan gruplardan önemli bir kısmı bir dizi bilinç artırma etkinliği düzenleyerek kendi yerellerindeki kadınlara ulaşıyor ve toplumu ilgilendiren konularda harekete geçiyorlar. İstanbul'un Gazi Mahallesi'nde yaşayan kadınlar Kibele Kooperatifi'ni kurdular ve ekonomik etkinliklerine bağlı olarak bölgede bir anaokulu açmak için yerel bir kampanya düzenlediler. Programı Van'da alan kadınlar Doğu Anadolu'daki ilk kadın örgütünü kurmakla kalmayıp kadınlara yönelik bir danışma ve eğitim merkezi açtılar.

Programdan çıkan yerel örgütlenmelerin en iyi örneklerinden biri olan Çanakkale Kadın El Emegini Değerlendirme Derneği (ELDER), kadınların ekonomik ve siyasi anlamda güçlenmesini amaçlayan bir dernek olarak işe başladı. Yıllar içinde dernek üyeleri kadının insan hakları konusunda sayısız eğitim, konferans ve çalıştay düzenleyerek yerel yönetimde büyük etki sahibi oldu. 2003 yılında bir Kadın Danışma Merkezi açtılar ve 2005 yılında, ülkenin dört bir yanından gelen kadın örgütlerinin katıldığı Sekizinci Ulusal Kadın Sığınma Evleri ve Danışma Merkezleri Toplantısı'na evsahipliği yaptılar.

Program bünyesinden çıkan yerel kadın örgütlenmeleri, programın hem kişisel hem de toplumsal düzeyde dönüştürücü doğasını gözler önüne sermektedir. Kadınlar programa katıldıktan sonra haklarını birlikte savunabilmeye, pek çok değişik alanda kendilerine yönelik ayrımcılığa karşı çıkıp ortadan kaldırmaya, kadının insan haklarını ve eşitliği yerel ve ulusal düzeylerde savunabilmeye başlamışlardır. Program bünyesinden çıkan yerel STK'lar ve girişimler kadınlar arasındaki dayanışmayı güçlendirmekte, bu dayanışmayı kamusal alana yayarak yerel güç dinamiklerini dönüştürmelerini ve toplumsal cinsiyet bakış açısını karar alma pozisyonundakilerin gündemine taşımalarını sağlamaktadır.

Taktiğin aktarımı

KİHEP ve kapsamlı ve yaygın bir insan hakları eğitimi programı için bir devlet kurumuyla kurduğumuz ortaklık, pek çok düzeyde başarılı olmuştur. Kadınların hayatlarını kişisel olarak dönüştürmenin yanı sıra KİHEP, toplumsal değişim ve kadının insan haklarının hayata geçirilmesi için kadınların toplu olarak harekete geçmelerini sağlamıştır.

Böyle bir taktiği uygulamaya koyabilmek için hedeflediğiniz grubun ihtiyaçlarını ve geri bildirimlerini son derece kapsamlı bir şekilde incelemeniz gerekir. Böylece hem sizin inanılırlığınız artacak hem de devlet kurumlarıyla ortaklık için elzem ve güçlü bir temel oluşacaktır. Programınızın yaygın ve sürdürülebilir olmasını sağlayacak fikirler geliştirmenin de faydası olacaktır. Öte yandan, verimli bir işbirliği için öneri götüreceğiniz kurum ve insanları dikkatli seçmek gerektiğini unutmayın. Devlet bürokrasisinde sık rastlanan güç ve politika değişiklikleri nedeniyle bu ilişkiye devamlı surette özen göstermeli, beslemeli ve geliştirilmelidir.

Ortaklığın başlatılması ve devamlılığının kurgulanması aşamasında, protokol –resmi ortaklık anlaşması - hükümlerine ve işbirliğinin her alanına çok dikkat etmelisiniz. Protokolün şu konuları içerdiğinden emin olun:

1.) uzun bir zaman dilimini – halihazırdaki yöneticiden sonrasını - garantileyecek hükümler; 2.) protokolün hükümet tarafından iptali ya da değiştirilmesine ilişkin açıkça yazılmış şartlar; 3.) her iki taraf için de açıkça yazılmış ve belirlenmiş sorumluluklar. Örneğin bizim ortaklığımızın olmazsa olmaz şartlarından biri, insan hakları eğitiminin içeriğinin kesinlikle değiştirilemeyeceği ve programın eğiticiler tarafından devamlı olarak uygulanması gerektiği idi.

Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı'na katıldıktan hemen sonra örgütlenmeye geçtik. Haklarımızı, öğrendiklerimizi hayata geçirmeye, Türkiye'de kadın hareketinin bir parçası olmaya karar verdik. Çevremizde gördüğümüz, kendi hayatımızda yaşadığımız kadına karşı ayrımcılığa karşı örgütlü olarak savaşmak gerek. Tüzel bir kişilik edinmeye karar verdik. Çanakkale'de kadının sosyal, ekonomik ve politik alanlara aktif katılımını sağlamak istiyoruz. En büyük amacımız, kadına karşı şiddeti durdurmak.

Gülşay, KİHEP katılımcısı, Çanakkale

Bir devlet kurumuyla ortaklık hem ulusal düzeydeki merkezi yönetimle hem de yerel düzeydeki eğiticilerle uzun süren, yakın ve sürekli ilişkiler gerektirir. Bu ilişkilerin zaman içinde düzenli olarak idame ettirilmesi ve güçlendirilmesi gerekir. Toplantılarda, sosyal etkinliklerde ve ödül törenlerinde bir araya gelmenin, karşılıklı diyalog ve ilişkileri geliştirmekte çok faydalı olduğunu gördük. Uzun süreli ve sürdürülebilir bir insan hakları eğitimi programını uygulamaya koymak için programın dinamizmini ve grupların motivasyonunu devam ettirmek son derece önemlidir. Bu da programın güncel ihtiyaçlara ve katılımcılardan gelen geri bildirimlere göre sürekli düzeltilip güncellenmesini ve amaç ve stratejilerinin gözden geçirilmesini gerektirir.

Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği'nin KİHEP tecrübesi, programın kadının insan haklarını kişisel ve kolektif düzeyde ve hem özel hem de kamusal alanda savunmak için son derece kullanışlı ve önemli bir araç olduğunu göstermiştir.

Devlet kurumuyla kurduğumuz ortaklık programın yaygın ve sürdürülebilir olmasını sağlayarak, yerel düzeydeki etkisini artırdı. Karşımıza çıkan zorluklara rağmen KİHEP'in son on yılı, böyle bir ortaklığın her iki taraf için de oldukça verimli ve faydalı olduğunu gösterdi¹¹. Aynı zamanda, gerekli beceriler, bilgi ve destek verildiğinde, kadınların kendi hakları ve toplumsal değişim için harekete geçebildiklerini ispatlamış olduk. KİHEP sayesinde kadınlar birer insan, birey, vatandaş ve sivil toplum kuruluşu üyesi olarak haklarını kullanmayı başardılar.

11) KİHEP, 2009 itibarı ile 14. senesine ulaştı.

Kaynakça

Amado Liz E. ve İlkaracan P., "Human Rights Education as a Tool of Grassroots Organizing and Social Transformation: A case study from Turkey," (Yerel Örgütlenme ve Sosyal Dönüşüm Aracı olarak İnsan Hakları Eğitimi: Türkiye'den Bir Örnek Analizi) Intercultural Education Journal.

İlkkaracan, İ., İlkaracan, P. "Kuldan Yurttaşa: Kadınlar Neresinde?", Bilanço 98: 75 Yılda Kuldan Yurttaşa Doğru. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.

İlkkaracan, İ., İlkaracan, P., et al. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı: Eğitici El Kitabı. İstanbul: Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler. 2003.

İlkkaracan, P. "Exploring the Context of Sexuality in Turkey," (Türkiye'de Cinselliğin Kapsamı Üzerine Bir Çalışma) Reproductive Health Matters, 6 (12), Kasım 1998, 66–75.

Kardam, Nüket. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı 1995 - 2003 Değerlendirme Raporu. İstanbul: Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler. 2003.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, "Türkiye'de Kadın Bilgi Ağı" <<http://www.die.gov.tr/tkba/t098.xls>> (20 Nisan 2005).

İngilizce orjinalinden Türkçe'ye çeviri: Müjde Bilgütay, Ekim 2009